

6. Лазірко Н. Юрій Клен-Освальд Бурггардт – дослідник української літератури / Наталія Лазірко // *Ukrainische zblizenia literaturoznawcze* / Pod red. Ihora Nabytowycza. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 2006. – S. 105 – 117.

7. Розлуцький І. До питання про літературно-критичну діяльність Освальда Бурггардта / Ігор Розлуцький // *Творчість Юрія Клена в контексті українського неокласицизму та вісниківського неоромантизму* / Гол. редактор Леся Кравченко. – Дрогобич : Відродження, 2004. – С. 300 – 309.

8. Сабат Г. Генологічний дискурс інтерпретації Юрієм Кленом німецького утопійного роману // *Творчість Юрія Клена в контексті українського неокласицизму та вісниківського неоромантизму* / [Гол. редактор Леся Кравченко]. – Дрогобич : Відродження, 2004. – С. 209 – 216.

9. *Творчість Юрія Клена в контексті українського неокласицизму та вісниківського неоромантизму* / [Гол. редактор Леся Кравченко]. – Дрогобич : Відродження, 2004. – 392 с.

10. Шахова К. Романізовані біографії Стефана Цвейга / Кіра Шахова // *Стефан Цвейг. Марія Антуанетта. Магеллан*. – Київ : Дніпро, 1991. – С. 583 – 591.

УДК 821.111-3

**Володимир ЛУЦИК,
Іван ЗИМОМРЯ,
м. Дрогобич**

ВИМІРИ ТВОРЧОСТІ ДОРІС ЛЕССІНГ: ЖАНРОВА ПАРАДИГМА МАЛОЇ ПРОЗИ 50-70-х рр. ХХ СТОЛІТТЯ

У статті зроблена спроба визначити сутність жанрової парадигми малої прози англійської письменниці Доріс Лессінг 50-70-х рр. ХХ ст. Проаналізовано теоретичні напрацювання англійських і американських дослідників. В українському літературознавстві ця проблема досі залишається недостатньо висвітленою.

Ключові слова: мала проза Д. Лессінг, жанрова парадигма, психологізм, фемінізм, параметри жанрової парадигми, моделювання художньої дійсності.

Lutsyk V., Zymomrya I. Doris Lessing's Short Fiction Genre Paradigm in the 50-70s of the XXth Century

The article attempts at defining the essence of genre paradigm in Doris Lessing's short fiction ranging through 50-70s of the XXth century. The theoretical output of English and American literary critics has been analyzed. The problem is not fully disclosed in the literary studies by Ukrainian critics.

Key words: Doris Lessing's short fiction, genre paradigm, psychologism, feminism, genre paradigm parameters, artistic reality modelling.

Постановка проблеми. Аналіз творчих досягнень представників англомовного письменства (Анджела Картер, Доріс Лессінг, Віктор Прітчетт, Алан Сіллітоу) дає підстави вести мову про домінування жанру короткого оповідання передусім у літературі ХХ ст. Адже за попередніх епох ключовим жанром був роман [2, 77]. Тому й закономірно, що питання жанрово-стильових особливостей роману посідає більш помітне місце в українському та зарубіжному літературознавстві, ніж аналіз малих епічних форм. Така пріоритетність у розгляді даного питання характерна і для досліджень малих прозових творів англійської письменниці Доріс Лессінг.

Творчість Д. Лессінг набула помітного розголосу від часу появи широкого прозового полотна «Трава співає» («The Grass is Singing», 1950). Доробок мисткині – поліжанровий. Він охоплює двадцять сім романів, сімнадцять збірок коротких оповідань, дві драми, дві поетичні добірки, чотири автобіографічні книжки [1, 168]. Вагоме місце у художніх надбаннях англійської майстрині слова посідає також публіцистика. Усе це сприяло утвердженню Д. Лессінг як одного з найбільш репрезентативних творців в англомовному світі другої половини ХХ ст. Закономірним підсумком визнання плідної праці на літературній ниві стало удостоєння Д. Лессінг Нобелівською премією з літератури 2007 року. В українському літературознавстві питання сутності жанрової парадигми малої прози з-під пера Д. Лессінг залишається недостатньо розкритим. Це стосується як раннього, так і зрілого етапів її творчості. Звідси – актуальність даної статті.

Аналіз досліджень. Досі відсутні фундаментальні монографічні видання, присвячені системному аналізу малої прози Д. Лессінг. З-поміж студій іншомовних критиків варто виокремити працю «Доріс Лессінг» («Doris Lessing», 1973) Майкла Торпа [24]. Тут він частково розглядає «Африканські оповідання» («African Stories»). У свою чергу, Монна Кнапп в однойменній розвідці «Доріс Лессінг» («Doris Lessing», 1984) [13] зосередила увагу на висвітленні художньої проблематики як африканських, так і англійських коротких оповідань, що містять характерні образи з власного життєвого досвіду Д. Лессінг під час проживання в Африці, а згодом – в Англії. Питання трансгресій у малій прозі письменниці проаналізувала Сюзан Воткінс у добірці «Доріс Лессінг: межові переходи» («Doris Lessing: Border Crossings», 2009) [26]. Динаміку зміщень у художньо-естетичній парадигмі англійської письменниці розкрив Гейлі Грін у монографії «Доріс Лессінг: поетика змін» («Doris Lessing: The Poetics of Change», 1997) [10]. До осмислення тих художніх явищ, що властиві малій прозі Доріс Лессінг, доклалися – тією чи ін-

шою мірою – Гарольд Блум («Доріс Лессінг» («Doris Lessing», 2003) [3], Енніс Претт («Доріс Лессінг: критичні студії» («Doris Lessing: Critical Studies», 1975) [19], Кері Кеппен («Доріс Лессінг: алхімія виживання» («Doris Lessing: the Alchemy of Survival», 1989) [12], Алка Кумар («Доріс Лессінг: подорож у еволюцію» (Doris Lessing: Journey in Evolution, 2001) [14], Елізабет Маслен («Доріс Лессінг» («Doris Lessing» 1994) [16], Філіс Перракіс («Духовні пошуки у працях Доріс Лессінг» («Spiritual Exploration in the works of Doris Lessing», 1999) [18], Лорна Сейдж («Доріс Лессінг» («Doris Lessing» 1983) [21], Фахім Шадія («Доріс Лессінг: суфійська рівновага і форма роману» («Doris Lessing: Sufi Equilibrium and the Form of the Novel», 1994) [23]. Проте мала проза Д. Лессінг не знайшла системного поліаспектного й зіставного висвітлення у працях названих літературознавців. У багатьох випадках аналіз постає фрагментарним і поверхневим, а фактичний матеріал – вибіркоvim і хронологічно нерепрезентативним. Звідси – необхідність вироблення комплексного і всебічного підходу до дослідження, зокрема, жанрової парадигми малих прозових форм письменниці.

Мета статті полягає у визначенні сутності жанрової парадигми малої прози англійської письменниці Доріс Лессінг 50-70-х рр. ХХ ст. на основі праць англійських та американських літературознавців.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ ст. англійське коротке оповідання постає конкретизованим індикатором соціально-економічних перетворень. Малі прозові твори таких «поміркованих» літераторів, як Малкольм Лоурі, Елізабет Боуен і Семюел Беккет, а також «більш радикальних» – Кінгслі Еміс і Алан Сіллітоу – подають панорамне бачення тогочасного суспільного життя [17, 14]. При цьому слід зазначити, що широка участь постколоніальних та периферійних територій у літературному процесі демонструє специфічну рису еволюції світового письменства загалом і англійського – зокрема. Таким контекстом позначені й перші спроби пера Д. Лессінг. Вони припали на кінець 40-х – початок 50-х рр. ХХ століття.

Представники американського і британського літературознавства (Бетсі Дрейн, Сюзан Воткінс, Лорна Сейдж, Гейлі Грін) виокремлюють різноманіття і варіабельність, власне, як основні чинники художньої світобудови Д. Лессінг. Натомість другорядне значення справедливо надається кількісним параметрам [6; 26; 21; 10]. У масиві творів англійської письменниці зримо проступають жанрові елементи виховного і мандрівного роману, притчі, легенди чи науково-фантастичної саги. Слід також відзначити ефективне використання художніх прийомів модерністської перспективи, пародії, алегорії. На ідейно-теоретичну цілісність творів

посутньо вплинули й впливають особисті політичні та релігійні переконання Д. Лессінг. Вони зазнавали істотних трансформацій: від захоплення ідеями марксизму – до практик суфізму і квієтизму.

Художня форма творів Д. Лессінг засвідчує наявність значних еволюційних змін. Однак стрижневі теми її праць залишаються незмінними упродовж усього творчого шляху. У цьому зв'язку мисткиня підкреслила в інтерв'ю з Ніссі Торрентс: «Я завжди пишу про індивідуальну особистість і те, що її оточує» [25, 64]. Континуум бачення Д. Лессінг полягає у її постійній увазі до «індивідуальної свідомості», тобто обмеженого особистого світогляду. Відтак виділяється оцінка реальності. Вона залежить від соціальних умовностей сприйняття світу, а також суспільних цінностей. Захоплення динамікою цих стосунків, а, отже, і еволюцією людської свідомості крізь призму згаданого руху відчувається уже у перших спробах пера. Визначний американський критик Роберта Рубенстайн у монографії «Романне бачення Д. Лессінг: перелом у формах свідомості» («The Novelistic Vision of Doris Lessing: Breaking the Forms of Consciousness») подає чіткі часові орієнтири у вивченні творчості Д. Лессінг: 1) «переломний етап і втеча» (1950–1958), що охоплює повернення до Англії, членство у Комуністичній партії, а згодом – розрив з ідеологією марксизму; 2) «прорив» (1962–1969) – просування у напрямку вироблення власного стилю, значне творче визнання; 3) «повернення до центру» – посилення психологізму та пошуки естетичного ідеалу (1971–1975) [20, 11].

На першому етапі посутніми залишаються ідеологічні догми. Вони відіграють провідну роль стосовно плану внутрішніх суперечностей у тексті. Слушним у цьому контексті є твердження американського літературознавця Бетсі Дрейн. Вона підкреслює факт: творчі експерименти Д. Лессінг у цей період спрямовані на досягнення повноти розуміння буття «Я-особи» на особистісному і психологічному рівнях. Проте підступи до реалістичного висвітлення самосвідомості персонажів «наштовхуються на супротив її прагненню чіткої подачі матеріалу у соціальному і політичному вимірах» [6, 4]. Дилема, яка проявляється у відстороненні автора від персонажів, має своїм наслідком ширші формальні імперативи. Відданість марксистсько-гуманістичним ідеалам передбачала прихильність до поетики соціального реалізму з метою цілісного зображення елементів несправедливого суспільного порядку.

На початковому етапі творчості Д. Лессінг наголошує на соціальному детермінізмі. Вона пропонує читачеві окремі типи поведінкових стратегій осіб, які постають втягнутими у класовий конфлікт. Це – механічний вияв групової поведінки. Останній не усвідомлюється на індиві-

дуальному рівні. Групова свідомість, на думку письменниці, аналогічно обмежена індивідуальній. Однак варто наголосити: баланс соціального детермінізму у малих епічних формах з-під пера Д. Лессінг цілком збережено навіть у ранньому періоді. Цей феномен характерний як для вищих, так і для нижчих прошарків суспільства. Його сутність виявляється у формі класових норм, що продиктовані культурною парадигмою.

Ранні оповідання Д. Лессінг уникають удаваного оптимізму спрощеного політичного трактату. Проте у них відчувається баланс художньої форми і тону. Політична дійсність нерозривно пов'язана з особливостями внутрішньої організації художньої світобудови письменниці. Ця реальність постає у значно трансформованому вигляді, відхиляючись від загальноприйнятих ідейних догм марксизму. Світобачення головних героїв сповнене трагізму, а їхня свідомість неспроможна звільнитись з пут суспільної історії. Звідси – неможливість пом'якшення класових суперечностей у рамках раннього періоду текстотворення Д. Лессінг.

Трансформації загальної проблематики суспільного життя 60-х рр. XX ст. дають підстави вести мову про розрив традиційних шаблонів, а відтак – утвердження ери «нової моральності» («New Morality») в англійському суспільстві. За визначенням видатного англійського дослідника Е. Сендерса, тенденції до нівеляції усталених моральних норм зумовлені, у тім числі, жіночою емансипацією. Вона охоплювала такі моральні імперативи, які набули форми «рефлексії щодо постфрейдистської відкритості у питанні статевих стосунків» [22, 612]. Зміна світоглядної парадигми внесла новаторське розуміння стосовно жанрової дефініції малих прозових форм.

Творчий метод Д. Лессінг цього періоду передбачає постійне переосмислення усталеного суспільного порядку і пошук нових підходів для діалогу з умовним реципієнтом. Гуманістичні пориви англійської письменниці несуть у собі візію ідеалу звільнення чоловіка та жінки з тенет взаємного обвинувачення. Стрижневе місце у цьому плані відводиться також пошуку жіночої ідентичності. Проте тожсамість, яку пропонує авторка, не містить ознак колективності і насильного насадження. Цілісна жіноча особистість досягається через усунення масок, ролей, манірного поведіння, усталених культурних практик. Тому виникла проблема відходу від незадовільної життєвої дійсності й відчуженості суспільства у внутрішній індивідуалізованій мікросвіт.

Ідентичність, за визначенням Д. Лессінг, охоплює процеси конструкції й деконструкції, розуміння ролей інших людей, необхідність вдосконалення через постійні зміни самоусвідомлення з акцентом на жіночу суб'єктивність. У коротких оповіданнях 60-х рр. зримо проступає ряд

психологічних факторів. Вони охоплюють особистісну тривогу у рамках нової феміністичної ери з боку жінки патріархального типу. Така жінка без опору сприймає традиційні культурні ролі матері та берегині домашнього вогнища, а разом з ними і ризик бути зрадженою. Вона поступово усвідомлює, що була ніким все своє життя, а можливість для справжнього життя існує для неї виключно поза межами суспільного схвалення.

Проведений аналіз дає підстави констатувати посилення психологізму й образності малої прози Д. Лессінг у 60-х рр. ХХ ст. При цьому має місце чітка структуризація викладу, яка превалює у внутрішній організації тексту. Ця послідовність передовсім відображена за допомогою використання художньої метафори [15]. Таке застосування названого стилістичного засобу спрямоване на зображення еволюції і перетворень, які зазнають герої творів авторки. Динамізм якісних змін торкається не лише головних персонажів коротких оповідань, але й другорядних дієвих осіб. Звідси – поступовий розвиток нерозривно охоплює індивідуальний і колективний рівні буття. Д. Лессінг руйнує патріархальне уявлення про жінку. Натомість вона запропонувала нові виміри її об'єктності, які пов'язані з особистою свободою та правом на самореалізацію.

Специфіка англomовного літературного процесу 70-х рр. ХХ ст. позначена переходом у якісно іншу фазу. Після зосередження уваги на революційних суспільних потрясіннях минулих десятиліть провідні представники англійського письменства (Доріс Лессінг, Айріс Мердок, Реймонд Вілліамс, Джон Осборн, Алан Сіллітоу, Річард Хоггарт) апелюють до культури як єдиного плацдарму дискусії й опору [7, 99]. У цей період відбувається становлення дискурсу постмодернізму як панівного аналітичного інструмента сучасної літератури. Провідна американська журналістка Джоан Дідіон в есе «Білий альбом» («The White Album», 1979) [5] виокремила дві провідні тенденції цього десятиліття. Йдеться про: а) відчуття травми, яку спричинили бурхливі події сучасності та б) ностальгію, яка викликана швидкими темпами цивілізаційного розвитку.

На зламі 60-х рр. система малих епічних жанрів англійської літератури зазнала трансформацій, які були характерні для загальносвітового літературного процесу загалом. Найбільш зримою у цьому контексті постає зміна ролі функції і структури наративу. Визначний американський критик Рік Феддерсен зазначив з цього приводу, що втрата оповіданням таких структурних елементів, як експозиція і розв'язка «зміщують фокус подій короткого оповідання у більш похилу траєкторію» [8, 28]. Тому події у текстах малої прози Д. Лессінг 60-70-х рр. ХХ ст. не мають

лінійного характеру. Тут відсутня помітна зав'язка. Події, як правило, завершуються не кульмінацією, а прозрінням (epiphany). Водночас роль постпозиції зведена до мінімуму, а кінцівка короткого оповідання часто залишається відкритою. Часовий вимір малої прози втрачає хронологічну природу і набуває рис вираженого психологізму [8, 29]. Використання прийому «потoku свідомості» розмиває обриси часосприйняття і перетворює окремі моменти особистого буття у просторову конфігурацію образності.

Виміри художнього доробку англійської письменниці Д. Лессінг зазнали у 70-ті рр. XX ст. суттєвих трансформацій. Тут передусім доцільно наголосити на зміні самого підходу до художньої світобудови коротких оповідань. Таке перевтілення, на думку американського літературного критика Шейли Конбой, було спричинене відходом від реалістичного підходу у зображенні дійсності та дискредитації, «анти-психіатричних» вчень шотландського психолога Рональда Лейнга (1927–1989). Ш. Конбой зазначає у статті «Межі трансцендентального досвіду у творах Доріс Лессінг» («The Limits of Transcendental Experience in the Works by Doris Lessing», 1990), що короткі оповідання англійської мисткині вказують «зростаючу авторську скептичність щодо цінності шизофренічних і трансцендентальних подорожей, а також щодо певних елементів репрезентативної функції мови» [4, 68]. Окреслене незадоволення існуючим станом речей схиляє Д. Лессінг до вибору у своїх творах нереалістичних засобів художнього зображення дійсності.

Якісно інший підхід до тлумачення творчої парадигми Д. Лессінг запропонувала Ненсі Гардін. Відомий американський критик і редактор у статті «Суфістське дидактичне оповідання і Доріс Лессінг» («The Sufi Teaching Story and Doris Lessing», 1977) аргументовано стверджує: фантастичний вимір оповідань англійської письменниці пов'язаний з глибоким проникненням ідеями суфізму. Цей релігійно-філософський напрямок пропонує візію порятунку, яка «вчить нас, як прокинутися від запрограмованих ролей» [11, 324]. При цьому розрив і подальша відмова від сучасних умовностей вбачаються на рівні кінцевої мети такого звільнення.

Інтенсивне використання експериментаторських підходів у коротких оповіданнях Д. Лессінг 70-х рр. XX ст. справляє на умовного реципієнта несподіване враження, оскільки змушує його вийти за межі усталених шаблонів сприйняття. Відомий канадський соціолог Ервінг Гоффман називає такий ефект «негативним досвідом». Він від'ємний за своєю природою, бо «виходить за межі традиційної – в організаційному відношенні – реакції» [9, 379]. «Первинний досвід» – це таке сприйняття

знайомого шаблону, параметри якого дають можливість дати відповідь на запитання: «Що саме відбувається у даний момент?» [9, 25]. Пошук такої відповіді для читача творів англійської письменниці супроводжується в окресленому плані когнітивними труднощами.

Висновки. Проведений аналіз жанрової парадигми малої прози Д. Лессінг виявив присутні трансформації жанрової парадигми у її добробку 50-70-х рр. ХХ ст. Англійська письменниця у своїй творчості майстерно використала елементи як реалізму (висока деталізація, дискурсивні коментарі, інтенсивна описовість, конкретизоване місце дії), так і фрагменти постмодернізму (варіативність оповідної техніки, нелінійність структури, трактування світу як хаосу, гносеологічний релятивізм). Таке еkleктичне поєднання характерне для коротких оповідань 70-х рр. ХХ ст. Воно контрастує з попередніми періодами літературної діяльності Д. Лессінг, в яких виразно промарковані реалістичні підходи до моделювання художньої дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доценко Р. І. Лессінг Доріс Мей / Ростислав Іванович Доценко // Українська літературна енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 1995. – Т. 3. – С. 168.
2. Зимомря І. Австрійська мала проза ХХ століття: художня світобудова / Іван Зимомря ; [наук. ред. Р. Т. Гром'як]. – Дрогобич-Тернопіль : Посвіт, 2011. – 396 с.
3. Bloom H. Doris Lessing (Bloom's Modern Critical Views) / Harold Bloom. – New York : Chelsea House Publishers, 2003. – 300 p.
4. Conboy S. The Limits of Transcendental Experience in the Works by Doris Lessing / Shelia Conboy // Modern Language Studies. – 1990. – № 1. – P. 67 – 78.
5. Didion J. White Album / Joan Didion. – N.Y. : Farrar, Straus and Giroux, 1990. – 222 p.
6. Draine B. Substance Under Pressure: Artistic Coherence and Evolving Form in the Novels of Doris Lessing / Betsy Draine. – Madison : The University of Wisconsin Press, 1983. – 224 p.
7. Doring S. Exit Capitalism: Literary Culture, Theory and Post-Secular Modernity / Simon Doring. – N.Y. : Routledge, 2009. – 208 p.
8. Feddersen R. Introduction: A Glance at the History of the Short Story in English / Rich Feddersen // A Reader's Companion to the Short Story in English; [edited by Erin Fallon]. – West Port : Greenwood Press, 2001. – P. 25 – 37.
9. Goffman E. Frame Analysis: An Essay on the organization of Experience / Ervin Goffman. – N.Y. : Colophon Books, Harper & Row, 1974. – 600 p.

10. Greene G. *Doris Lessing: The Poetics of Change* / Gayle Greene. – Ann Arbor : The University of Michigan Press, 1997. – 296 p.
11. Hardin N. *The Sufi Teaching Story and Doris Lessing* / Nancy Hardin // *Twentieth Century Literature*. – 1977. – № 3. – P. 314 – 325.
12. Kaplan C. *Doris Lessing : The Alchemy of Survival* / Carey Caplan. – Athens : Ohio University Press, 1988. – 193 p.
13. Knapp M. *Doris Lessing (Literature and Life)* / Mona Knapp. – New York : Ungar Pub. Co., 1984. – 210 p.
14. Kumar A. *Doris Lessing: Journey in Evolution* / Alka Kumar. – Chicago : Books Plus, 2001. – 148 p.
15. Lakoff G. *More Than Cold Reason: A Field Guide to Metaphor* / George Lakoff. – Chicago : The University of Chicago Press, 1989. – 237 p.
16. Maslen E. *Doris Lessing (Writers and Their Work)* / Elizabeth Maslen. – Tavistock : Northcote House Publishers, 1994. – 96 p.
17. Maunder A. *The Facts On File Companion to the British Short Story* / Andrew Maunder. – New York : Facts on File Inc., 2007. – 448 p.
18. Perrakis P. *Spiritual Exploration in the works of Doris Lessing* / Phyllis Perrakis. – Westport : Praeger, 1999. – 168 p.
19. Pratt A. *Doris Lessing: Critical Studies* / Annis Pratt. – Madison : The University of Wisconsin Press, 1975. – 188 p.
20. Rubenstein R. *The Novelistic Vision of Doris Lessing: Breaking the Forms of Consciousness* / Roberta Rubenstein. – Urbana : The University of Illinois Press, 1979. – 271 p.
21. Sage L. *Doris Lessing (Contemporary Writers)* / Lorna Sage. – London : Routledge Kegan & Paul, 1983. – 96 p.
22. Sanders A. *The Short Oxford History of English Literature* / Andrew Sanders. – New York : Oxford University Press (USA), 2004. – 766 p.
23. Shadia F. *Doris Lessing: Sufi Equilibrium and the Form of the Novel* / Fahim Shadia. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 1994. – 296 p.
24. Thorpe M. *Doris Lessing's Africa (Modern African Writers)* / Michael Thorpe. – New York : Africana Pub. Co., 1978. – 117 p.
25. Torrents N. *Testimony to Mysticism: Interview with Doris Lessing* / Nissa Tottents // *Doris Lessing: Conversations (Ontario Review Press Critical Series)*; [ed. by Earl G. Ingersoll]. – Princeton : Ontario Review Press, 2000 P. 64 – 70.
26. Watkins S. *Introduction: Doris Lessing's Border Crossings* / Susan Watkins // *Doris Lessing: Border Crossings*; [ed. by Alice Ridout, Susan Watkins]. – New York : Continuum, 2011. – P. 1 – 15.